

Kuntatason rakenteet ja hyvinvointi objektiivisesta näkökulmasta Lapissa ja Pohjois-Karjalassa

Arttu Saarinen: *VTM, tutkija, sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto*
arttu.saarinen@utu.fi

Janus vol. 14 (1) 2006, 29-43

 Janus

Tiivistelmä

Aiempien tutkimusten mukaan alueelliset hyvinvointierot ovat kasvaneet Suomessa. Heikoimmin pärjäävät alueet sijaitsevat Itä- ja Pohjois-Suomessa. Tässä artikkelissa kuvaillaan ja selitetään objektiivisen hyvinvoinnin vaihtelua kahdessa ongelmamaakunnassa, Lapissa ja Pohjois-Karjalassa. Aineisto on kerätty tilastotietokannoista ja se koostuu 19 rakennemuutujasta ja 20 hyvinvointimuuttujasta. Pääasiallisena havaintoyksikkönä on kunta. Menetelminä käytetään keskiarvotarkasteluja, faktorianalyysia ja lineaarista regressioanalyysia. Faktorianalyysin avulla luotiin kolme hyvinvoinnin ulottuvuutta: huono-osaisuus, palveluntarve ja menestys. Tutkimuksen päätulos on, että objektiivinen hyvinvointitaso on kaikilla kolmella ulottuvuudella keskimäärin korkeampi Lapin kuin Pohjois-Karjalan kunnissa. Parhaiten objektiivisen hyvinvoinnin vaihtelua voidaan selittää vanhusväestön määrän vaihtelulla kunnissa. Tämä rakennetekijä vaikuttaa epäsuorasti muiden väestöryhmien objektiivisen hyvinvoinnin tasoon.

Abstract

Some researches lend support to the view that regional differences in well-being are increasing in Finland. The standard of living is lowest in East and North Finland. This article describes and explains objective welfare in Lapland and North Karelia. Both regions are so called problem provinces. The data were collected from statistical databases. The data divided in 19 structure and 20 welfare indicators. The primary observational unit was a municipality. Differences in objective well-being were examined by using mean methods, factor and linear regression analysis. Three dimensions of welfare were created: deprivation, service need and success. The main result showed that municipalities in Lapland had higher objective welfare than in North Karelia in all three welfare dimensions. The analysis also indicated that variation in objective welfare could be explained by the share of elderly population in municipality. This structure factor affected indirectly objective welfare of other population groups.

Johdanto

Kunta on suomalaisessa järjestelmässä aina ollut tärkeä hyvinvointivaltion järjestelmätason toimija. Kunta voidaan ymmärtää makrotason tekijäksi, joka antaa resursseja ihmisen jokapäiväisen elämän hallintaan (ks. Heikkilä ym. 2002, 21; Macintyre ym. 1993). 1990-luvun uuden kuntalain ja

valtioapujärjestelmän uudistusten myötä kunnille asetettiin lisää velvoitteita, mutta samalla niille annettiin yhä vähemmän resursseja velvoitteiden toteuttamiseksi. Uudistusten taustalla oli ajatus, että kun kuntien palvelujen kasvua ei enää taloudellisesti tueta, tulee niiden intressiksi omien menojensa

”Kuntatason rakenteet..”

kontrollointi (Kröger 1997, 61). Paikallis- ja keskuks-hallinnon suhteiden uudelleenmäärittelystä on tullut olennainen osa suomalaisen hyvinvointivaltion reformisointia (Julkunen 2001, 117). Uudistukset aluejärjestelmässä liittyvät siihen muutokseen, jota on kuvattu siirtymänä suunnitteluloudesta kohti kilpailuyhteiskuntaa (Heiskala 2006, 14).

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana aluepoliittiset tavoitteet muodostuivat vähitellen olennaiseksi osaksi hyvinvointivaltiota. Suomessa on perinteisesti erotettu pieni ja suuri aluepolitiikka. Pienen aluepolitiikan avulla on pyritty tietoiseen alue-erojen tasaamiseen, esimerkiksi teollisuuden hajasijoittamisen kautta. Suomen aluekehitykseen on vaikutettu huomattavasti enemmän suuren aluepolitiikan keinoin (Valtioneuvosto 2000, 180). Suurta aluepolitiikkaa ovat esimerkiksi hyvinvointivaltion tulonsiirrot ja universaalit hyvinvointipalvelut. Se koostuu julkisen vallan toimenpiteistä, eikä se ole alueellisesti kohdennettua, vaan laajasti alueiden kehitystä tukevaa. (Möttönen ja Niemelä 2005, 49–50.) Ominaista suuressa aluepolitiikassa on ollut, että huonommin pärjäävät alueet ovat saaneet valtiolta enemmän rahaa kuin niiltä on veroina ja maksuina kerätty (Saartenoja 2004, 95). Näin on pystytty toteuttamaan pohjoismaiseen malliin kuuluvia alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon periaatteita.

Suuren aluepolitiikan heikkenemisen myötä asuin-kunta on muodostunut yhä tärkeämmäksi resurssitekijäksi suomalaisten hyvinvoinnin kannalta. Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että hyvinvointi on laman jälkeen eriytynyt alueellisesti (esim. Kainulainen ym. 2001). Toisaalta joidenkin tutkimusten mukaan alueellisten erojen kasvusta ei ole laman jälkeen selvää näyttöä (esim. Loikkanen ym. 1999). Vaikka täyttä varmuutta alueellisten tuloerojen kasvusta ei ole, niin kiistatta Suomessa voidaan väittää olevan alueellisia eroja objektiivisessa hyvinvointitasossa eri mittarein tarkasteltuna. Varmaa on myös se, että voimavaroja on jaettu 1990-luvun aluehallinnollisten muutosten myötä yhä epätasaisemmin maan eri osiin. Heikoimmin pärjäävät ja

heikoimmat voimavarat omaavat kunnat sijaitsevat Itä- ja Pohjois-Suomessa (Kainulainen ym. 2001; Siirilä ym. 1999).

Tutkimuksellinen kiinnostus alueellisia hyvinvointieroja kohtaan on kasvanut 1990-luvun loppupuolelta lähtien. Taustalla on ensinnäkin se, että alueelliset hyvinvointierot on alettu nähdä yhä suurempana ja laaja-alaisempana yhteiskunnallisena ongelmana. Toiseksi taustalla on myös Euroopan unionin lisääntynyt kiinnostus ja panostus paikallisuutta kohtaan. Viime vuosina tehdyissä aluetutkimuksissa hyvinvointia on yleensä vertailtu eri kuntatyypeissä (esim. Kainulainen 2001). Lisäksi on kiinnitetty enenevässä määrin huomiota myös kaupunkiseutujen ongelmiin (esim. Blomgren 2005). Ongelma-maakuntien keskinäistä vertailua ei ole kuitenkaan tehty. Tässä artikkelissa kuvaillaan sekä vertaillaan kahden ns. ongelmamaakunnan Pohjois-Karjalan ja Lapin eri alueiden hyvinvointia objektiivisesta näkökulmasta¹. Lisäksi selvitetään, mitkä rakennetekijät selittävät kuntakohtaista hyvinvoinnin vaihtelua. Ennen varsinaista tulosoisuutta tuon esille hyvinvointitutkimuksen perusteita alue-erojen tarkastelussa sekä selvitän tutkimusasetelmaan liittyviä tekijöitä.

Hyvinvointitutkimus ja alue-erot

Hyvinvointia käsitteenä on käytetty lukuisissa yhteyksissä (Allardt 1976, 17). Hyvinvoinnin määrittelyminen on sekä normatiivista että kulttuurisidonnaista. Pohjoismaainen hyvinvointimalli on muokannut poliittisten prosessien kautta käsitystämme hyvinvoinnista. Tavoitteena on ollut, että jokaisella kansalaisella täytyy olla samanlaiset mahdollisuudet eli resurssit tarpeidentyttykseen.

Pohjoismaiseen hyvinvointitutkimukseen liittyy olennaisesti se, otetaanko lähtökohdaksi tarpeiden tyydytyksen taso vai käytettävissä olevat resurssit. Hyvinvointitutkimuksen pioneerin Sten Johansonin (1970, 25–26) mukaan tarvekäsite on ongelmallinen erityisesti sen vuoksi, että tarpeita on

”Kuntatason rakenteet...”

hankala määritellä ja siksi mittaaminen on yksinkertaisempaa resurssien kautta. Resurssinäkökulmasta katsottuna hyvinvointia on yleensä mitattu objektiivisesti (Simpura 1996, 4). Subjektiiivista lähestymistapaa on käytetty yleisemmin kun lähestymistapa on ollut tarvelähtöinen (Johansson 1970, 27). Suurin ero käsitteiden välillä on, että tarpeet ovat lähempänä hyvinvoinnin toteutumista, kun taas resurssien avulla tarkastellaan voimakkaammin hyvinvoinnin välineitä (ks. Allardt 1976, 36–37).

Tutkimuksissa on kehitelty luokituksia, joiden avulla on pyritty kuvaamaan hyvinvointia moniulotteisesti. Ensimmäinen kattava malli muuttujien valinnan pohjaksi oli Sten Johanssonin (1970) kehittämä luokitus yhdeksästä elinolouduvuudesta. Luokituksessa hyvinvoinnin osatekijät ovat 1) terveys, 2) ravintotottumukset, 3) asuminen, 4) kasvu- ja perhesuhteet, 5) koulutus, 6) työ sekä työolot, 7) taloudelliset resurssit, 8) poliittiset resurssit ja 9) vapaa ajan toiminta. Mallissa ideana on, että elintaso muodostuu komponenteista, jotka operationalisoidaan muuttujien avulla. Johanssonin kehittämästä tutkimustraditiosta käytettiin aluksi nimitystä elintasotutkimus ja vasta myöhemmin kahdeksankymmentäluvulla sitä alettiin nimittää hyvinvointitutkimukseksi (Tanninen 1990, 98). Johanssonin malli on merkittävä, ja sen innoittamana ja sen puutteista johtuen Erik Allardt kehitti oman klassisen hyvinvoinnin kolmijakonsa (ks. Allardt 1976; 1993, 88–89).

Yhtenäistä ja kaiken kattavaa teoriaa hyvinvoinnista ei ole kuitenkaan mahdollista rakentaa, hyvistä yrityksistä (esim. Allardt 1976; Doyal ja Gough 1991; Johansson 1970; Sen 2001) huolimatta. Esimerkiksi ruotsalaisen elintasotutkimuksen piirissä ei ole sen yhtenäisyydestä huolimatta ollut yksiselitteistä käsitystä hyvinvoinnista (Sandstedt 1986, 6). Erityisesti 1990-luvulla alettiin esittää kriittisiä arvioita perinteisestä hyvinvointitutkimuksesta (esim. Rauhala ym. 2000, 191). Huomio kiinnitettiin entistä enemmän kansalaiseen toimijana (Simpura 1996, 12–13). Näkyvimmäksi uudeksi käsitteeksi nousi elämänpolitiikka. Lähestymistapa ottaa perinteisen

hyvinvoinnin lisäksi huomioon myös elämäntavan ja siihen liittyvät tekijät (Allardt 1996, 224–241). Toisaalta vaikka hyvinvoinnin käsite on laajentunut viime vuosina, perustuu länsimaisten tutkijoiden käsitys hyvinvoinnin osa-alueista edelleen pitkälti Johanssonin malliin (Savikuja 2003, 54).

Valtaosassa tehdyistä hyvinvointitutkimuksista havaintoyksikkönä on ollut kansalainen, ja näin ollen aggregaattitason tarkastelu on ollut vähäisempää. Kuntakohtaisia tilastomuuttujia on käytetty lähinnä alueellisten hyvinvointierojen tarkastelussa (Kääriäinen 2003, 397; Simpura 1996, 15). Kun yhdistetään perinteinen hyvinvointitutkimus ja aluetutkimus, voidaan käyttää käsitettä alueellinen hyvinvointitutkimus. Alueellinen hyvinvointitutkimus on perinteisesti pohjannut resurssilähtöiseen ajatteluun (Viljanen 2001, 23).

Kiinnostus alueellisia hyvinvointieroja ja kuntia kohtaan on yhteiskuntatieteiden piirissä kasvanut 1990-luvun lopulta alkaen (Savikuja 2003, 52). Kainulaisen ym. (2001, 19–20) mukaan 1990-luvun alueelliset hyvinvointitutkimukset voidaan jakaa kuuteen tutkimusalueeseen aihealueidensa perusteella. Ensimmäinen tutkimusalue käsittelee lähes pelkästään maaseutupolitiikkaa ja sen muuttamista. Toisen alaa ovat maaseudun ja kaupunkien luokittelua käsittelevät tutkimukset. Kolmannen tutkimusalueen kohteena ovat yksinomaan viljelijäväestö ja sen hyvinvointi. Neljäs tutkimusalue käsittelee kaupunkipolitiikkaa. Viides tutkimusalue käsittää tutkimukset, joissa on palattu tutkimaan hyvinvoinnin alueellista erilaistumista laman jälkeisessä ajassa. Kuudenteen tutkimusalueeseen kuuluvat tutkimukset, jotka tarkastelevat alueellista eriarvoistumista muuttoliikkeen näkökulmasta. Uutena alueellisuuden huomioon ottavana tutkimusalueena 2000-luvulla voidaan pitää alueerojen selittämistä sosiaalisella pääomalla (esim. Kääriäinen 2003, 404).

Alueellisissa hyvinvointitutkimuksissa kunnat on yleensä luokiteltu kaupungistumisasteen mukaan (Rintala ja Heikkilä 2004, 165). Kuntatason hyvin-

”Kuntatason rakenteet..”

vointia on mitattu kunnan tarjoamien resurssien, kuten työpaikkojen, määrällä (esim. Aronen ja Siirilä 1984, 11). Kuntatasolla resurssien määrä ja tasainen jakautuminen yksilöiden kesken merkitsee korkeaa alueellista hyvinvointia, koska tällöin yksilöiden mahdollisuudet tarpeidensa tyydyttämiseen kunnassa ovat laajat (Siirilä ja Kuitunen 1984, 8, 13). Muuttujat on tavallisesti jaoteltu rakennetta (makrotaso) ja yksilön hyvinvointia (mikrotaso) kuvaaviin (esim. Kainulainen ym. 2001, 30–31). Tärkeää on ymmärtää, että vaikka muuttujat ovat samantyyppisiä useissa tutkimuksissa, on niiden käyttötapa vaihdellut. Esimerkiksi Siirilä ym. (1999, 11) eivät erottele tutkimuksessaan makro- ja mikrotason muuttujia, vaan toteavat, että kuntatilastot tarjoavat mahdollisuuden lähinnä vain hyvinvoinnin resurssierojen tarkasteluun. Lisäksi hyvinvointitilastoja aineistona käytävä tutkija joutuu tyytymään siihen, että tulokset ovat yleisluonteisia (Sauli ja Simpura 2002, 165–166). Näin ollen esimerkiksi elämänpoliittinen lähestymistapa ja subjektiivisen hyvinvoinnin huomioiminen ei ole mahdollista käytettävässä aggregaattitason aineistoja.

Tutkimustehtävä ja -asetelma

Tämän artikkelin tavoitteena on sekä kuvailla että selittää objektiivista hyvinvointia Lapissa ja Pohjois-Karjalassa. Objektiivisella hyvinvoinnilla tarkoitetaan tässä tilastojen kautta rakennettua kuvaa alueellisesta hyvinvoinnista. Korkean alueen objektiivisen hyvinvointitason katsotaan olevan resurssi siellä asuvien asukkaiden subjektiiviselle hyvinvoinnille.

Tutkimusten johtopäätösten luotettavuus on riippuvainen operationalisoinnin onnistumisesta (Tarkkonen 1987, 9). Muuttujien valinnassa olen käyttänyt apuna edellä esiteltyä Sten Johanssonin (1970) hyvinvoinnin osa-alueuokittelua sekä sitä soveltaneita tutkimuksia (Erikson ja Åberg 1984; Karisto ym. 1990; Katajamäki 1990; Kinnunen 1997). Olen valinnut muuttujia myös Kainulaisen ym. (2001) tutkimuksen perusteella. Erottelon toisistaan kunnan rakennetta (19 kpl) ja hyvinvointia

kuvaavat (20 kpl) muuttujat (ks. liitetaulukko 1)². Taustalla on ajatus siitä, että alueen rakenteellisilla ominaisuuksilla on väistämättä merkitystä sen hyvinvointitasoon (esim. Macintyre 1993).

Muuttujien tiedot ovat pääasiallisesti vuodelta 2003 (ks. liitetaulukko 1). Muuttujatiedot on kerätty Tilastokeskuksen Altika-tietokannasta, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen indikaattoripankki SOTKANetistä, Suomen tilastollisesta vuosikirjasta (2004), Itä- ja Pohjois-Suomen katsauksista (2004) sekä Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollisesta vuosikirjasta (2003) Muuttujat ovat valmiiksi suhteellisessa muodossa useimmiten joko prosentteina tai suhteessa 1000 henkilöä kohden. Tämän vuoksi tulee tulkintoihin yksilötasolla suhtautua varauksellisesti. Suuresta kuntatason huono-osaisuudesta ei voi tehdä suoraa kausaalitulkintaa suureen yksilötason huono-osaisuuteen (ks. Siirilä ym. 1988, 23).

Käytän artikkelissa vuoden 2006 alun kunta- ja seutukuntajakoa. Lapin maakunta muodostuu 21 kunnasta ja kuudesta seutukunnasta: Tunturi-Lapista (Enontekiö, Kittilä, Kolari ja Muonio), Rovaniemestä (Rovaniemi ja Ranua), Pohjois-Lapista (Inari, Sodankylä ja Utsjoki), Tornionlaaksosta (Pello ja Ylitornio), Itä-Lapista (Kemijärvi, Pelkosenniemi, Posio, Salla ja Savukoski) ja Kemi-Tornioista (Kemi, Keminmaa, Simo, Tervola ja Tornio). Pohjois-Karjala muodostuu 16 kunnasta ja kolmesta seutukunnasta: Joensuusta (Eno, Iloantsi, Joensuu, Kontiolhti, Liperi, Outokumpu, Polvijärvi ja Pyhäselkä), Keski-Karjalasta (Kesälahti, Kitee, Rääkkylä ja Tohmajärvi) ja Pielisen Karjalasta (Juuka, Lieksa, Nurmes ja Valtimo).

Kuvailevissa analyyseissa hyödynnän Keräsen ym. (2000) tilastomuuttujien ja aikaisempien tutkimusten perusteella tekemää ryhmittelyä. Kunnat on jaettu viiteen luokkaan: kaupunkiseutujen keskukseen, muihin kaupunkeihin, kaupunkien läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja harvaan asuttuun maaseutuun. Lapin kunnista kolme on kaupunkiseutujen keskuksia (Kemi, Tornio ja Rovaniemi) ja

”Kuntatason rakenteet...”

yksi kaupunkien läheistä maaseutua (Keminmaa). Muut Lapin kunnat ovat harvaan asuttua maaseutua. Pohjois-Karjalassa on yksi kaupunkiseutujen keskus (Joensuu), kaksi kaupunkien läheisellä maaseudulla olevaa kuntaa (Pyhäselkä ja Kontiolahti) ja viisi ydinmaaseudun kuntaa (Outokumpu, Liperi, Rääkkylä, Kesälahti ja Tohmajärvi). Muut Pohjois-Karjalan kunnat ovat harvaan asuttua maaseutua.

Olen valinnut tutkimukseen 20 muuttujaa, joiden avulla tarkastelen alueellista hyvinvointia. Yksittäismuuttujien kautta kokonaishyvinvoinnin kuvaa olisi hankala muodostaa. Tämän vuoksi käytän faktori-analyysia³, jotta pystyn muodostamaan hyvinvointiulottuvuuksia (ks. Liitetaulukko 2)⁴. Ensimmäisen summamuuttujan muodostan toimeentulotuen saajien osuudesta, väkivaltarikosten yleisyydestä, lastensuojelun avohuollon piirissä olevien määrästä, hoitopäivien määrästä psykiatrisessa laitoshoidossa, sekä toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden, pitkäaikaistyöttömien ja nuorisotyöttömien osuudesta. Muuttujista kaikki mittaavat jollain tavalla psykososiaalisia ongelmia, jotka ovat läheisessä yhteydessä huono-osaisuuteen (esim. Raunio 1983, 75). Kutsun tätä summamuuttujaa huono-osaisuuden ulottuvuudeksi. Huono-osaisuus on ilmiönä lähellä köyhyyttä (Atkinson ym. 2002, 78–79), mutta erona on, että huono-osaisuuteen liittyy köyhyyttä enemmän muita, lähinnä kulttuurisia ja sosiaalisen pääoman puutteita (Rauhala 1988, 7).⁵

Muodostan toisen summamuuttujan sairastavuudesta, hoitopäivistä perusterveydenhuollossa ja työttömyysasteesta. Kutsun tätä palveluntarveluottuvuudeksi. Se kuvaa erityisesti terveydenhuollon palveluntarvetta kunnassa, mutta kertoo jotain myös sosiaalihuollon palvelurasituksesta. Sairastavuusindeksi tuo esille sekä sosiaali- ja erityisesti terveydenhuollon palvelurasitusta. Toinen ulottuvuuteen mukaan tuleva muuttuja on hoitopäivät perusterveydenhuollossa. Se kuvaa luonnollisesti terveydenhuollon palvelurasitusta. Työttömyysaste on taas perusteltua ottaa mukaan palveluntarvefaktoriin, koska työttömät ryhmänä kuormittaa sekä sosiaali- että terveydenhuoltoa. Kortteisen ja

Tuomikosken (1998, 7) pitkäikäisaineistolla tehtyjen tutkimusten mukaan sekä psyykinen että somaattinen sairastavuus lisääntyvät työttömyyden myötä. Kontulan ym. (1998, 112) tulosten perusteella työttömät käyttävät hieman muuta väestöä enemmän (10–20 %) terveyskeskusten palveluja sekä kaksi kertaa useammin mielenterveyspalveluita. Näin ollen voi päätellä, että työttömyydellä on yhteyksiä sekä fyysiseen että psyykkiseen terveydentilaan (Blomgren 2005, 30) ja sitä kautta kunnan palveluntarpeeseen.

Kolmannen summamuuttujan muodostan koulutustasomittaimesta, verotuloista, ahtaasti asuvien määrästä ja tulojen määrästä. Kutsun tätä menestysulottuvuudeksi. Kun huono-osaisuusulottuvuus kuvaa voimakkaammin huono-osaisuuden äärimmäisempiä muotoja ja psykososiaalisia ongelmia (ks. Kainulainen ym. 2001, 25), tämän ulottuvuuden muuttujat kuvaavat perusresursseja (ks. Kääriäinen 2003, 398). Esimerkiksi juuri tulot ja koulutus on nähty hyvinvointitutkimuksissa yleensä perusresursseiksi (Johansson 1970, 25).

Tulokset

Huono-osaisuus, palveluntarve, menestys ja kokonaishyvinvointi eri alueilla

Aloitin analyysini tarkastelemalla alueiden objektiivista hyvinvointia eri ulottuvuuksilla (taulukko 1). Kaikkien Lapin ja Pohjois-Karjalan kuntien keskiarvo on kunkin hyvinvointiulottuvuuden kohdalla nolla. Mitä pienempi luku on, sitä parempi on hyvinvointi. Negatiivinen luku kertoo siis paremmasta objektiivisesta hyvinvoinnista alueella. Keskiarvotarkastelelun pohjalta voidaan päätellä, että objektiivisesta näkökulmasta hyvinvoinnin resurssitaso on sekä Lapissa että Pohjois-Karjalassa selkeästi koko maata heikompi. Kahdesta maakunnasta hyvinvoinnin taso on kaikilla kolmella ulottuvuudella Pohjois-Karjalassa Lappia alhaisempi.

”Kuntatason rakenteet..”

Taulukko 1. Keskiarvoerot alueittain hyvinvointiulottuvuuksilla ja kaikkien ulottuvuuksien summa⁷ (seutukuntien osalta suluisa sijoitus paremmasta huonompaan)

Alue	Huono-osaisuus	Palveluntarve	Menestys	Kokonais-hyvinvointi
Lappi	-0,70	-0,48	-0,82	-2,00
Itä-Lapin sk	0,28 (6)	2,04 (8)	0,34 (5)	2,66 (8)
Kemi-Tornion sk	-0,30 (3)	-2,40 (1)	-4,02 (1)	-6,73 (1)
Pohjois-Lapin sk	0,35 (7)	-1,37 (3)	-1,11 (2)	-2,14 (3)
Rovaniemen sk	1,66 (8)	-1,41 (2)	-0,42 (3)	-0,17 (5)
Tornionlaakson sk	-4,72 (1)	-0,70 (4)	0,73 (6)	-4,69 (2)
Tunturi-Lapin sk	-2,38 (2)	0,01 (6)	0,73 (6)	-1,50 (4)
Pohjois-Karjala	0,92	0,63	1,07	2,62
Joensuun sk	2,07 (9)	-0,36 (5)	0,10 (4)	1,81 (6)
Keski-Karjalan sk	-0,26 (4)	0,73 (7)	1,53 (8)	1,99 (7)
Pielisen Karjalan sk	-0,21 (5)	2,52 (9)	2,56 (9)	4,88 (9)
Koko maa	-1,39	-3,00	-3,90	-8,29

Seutukunnittain tarkasteltuna paras kokonaisyhyvinvoinnin taso on kahdessa Lapin seutukunnassa: Kemi-Torniossa ja Tornionlaaksossa. Erytisen alhainen hyvinvointitaso on puolestaan Pohjois-Karjalassa sijaitsevassa Pielisen Karjalan seutukunnassa. Seutukunnittainen tarkastelu osoittaa, että kuntatason hyvinvointiresurssit ovat erityisen alaiset maakuntien ja samalla koko Suomen itäisimmissä osissa. Viime vuosina kansallisella tasolla onkin kiinnitetty huomiota erityisesti Itä-Lapin huonoon tilanteeseen (esim. Laitinen ja Pohjola 2001).

Seutukunnista vähiten huono-osaisuutta on Tunturi-Lapissa ja Tornionlaaksossa ja eniten Rovaniemen ja Joensuun seutukunnissa. Vähiten palveluntarvetta on Pohjois-Lapin ja Kemi-Tornion seutukunnissa, kun taas suurin palveluntarve on Itä-Lapin ja Pielisen Karjalan seutukunnissa. Eniten menestystä on Kemi-Tornion seutukunnassa. Myös Pohjois-Lapin seutukunta, jossa sijaitse kolme ns. saamelaiskuntaa⁶, on suhteellisen hyvin menestynyt. Vähiten menestystä on Pielisen Karjalan ja Keski-Karjalan seutukunnissa.

Taulukossa 2 on esitetty keskiarvot kuntatyyppien (Keränen ym. 2000) kunnille. Sekä Lapin ja Pohjois-

Karjalan maakunnassa eniten huono-osaisuutta on maakuntakeskuksissa ja vähiten kaupunkien läheisellä maaseudulla. Maakuntien välillä on selvä ero etenkin harvaan asuttujen maaseutukuntien kohdalla. Lapissa on kaikilla kolmella ulottuvuudella selkeästi korkeampi hyvinvoinnin taso kuin Pohjois-Karjalassa: Lapissa harvaan asutulla maaseudulla on vähemmän huono-osaisuutta, alhaisempi palveluntarve ja enemmän menestystä. Myös kaupunkien läheisen maaseudun kohdalla maakunnittaiset erot ovat lähes samanlaisia. Kokonaisuudessaan analyysit osoittavat kaupunkimaisten kuntien erottuvan selvästi positiivisella tilanteellaan palveluntarpeen ja menestyksen osalta. Erotuksena kaupunkiseutujen keskusten ja kaupungin läheisen maaseudun välillä on, että jälkimmäisessä on selvästi vähemmän huono-osaisuutta. Tämä tulos tukee näin koko maan tasolla tehtyjen tutkimusten tuloksia (vrt. Kainulainen ym. 2001).

Yksittäisistä kunnista (Kuvio 1) kokonaisyhyvinvoinnin taso on korkein Keminmaalla Lapin kunnista ja Kontiolahdella Pohjois-Karjalan kunnista. Yhteistä näille kunnille on sijainti kaupunkien läheisellä maaseudulla. Maakuntien keskuksista Rovaniemellä on parempi hyvinvointitaso kuin Joensuussa. Syrjä-

”Kuntatason rakenteet...”

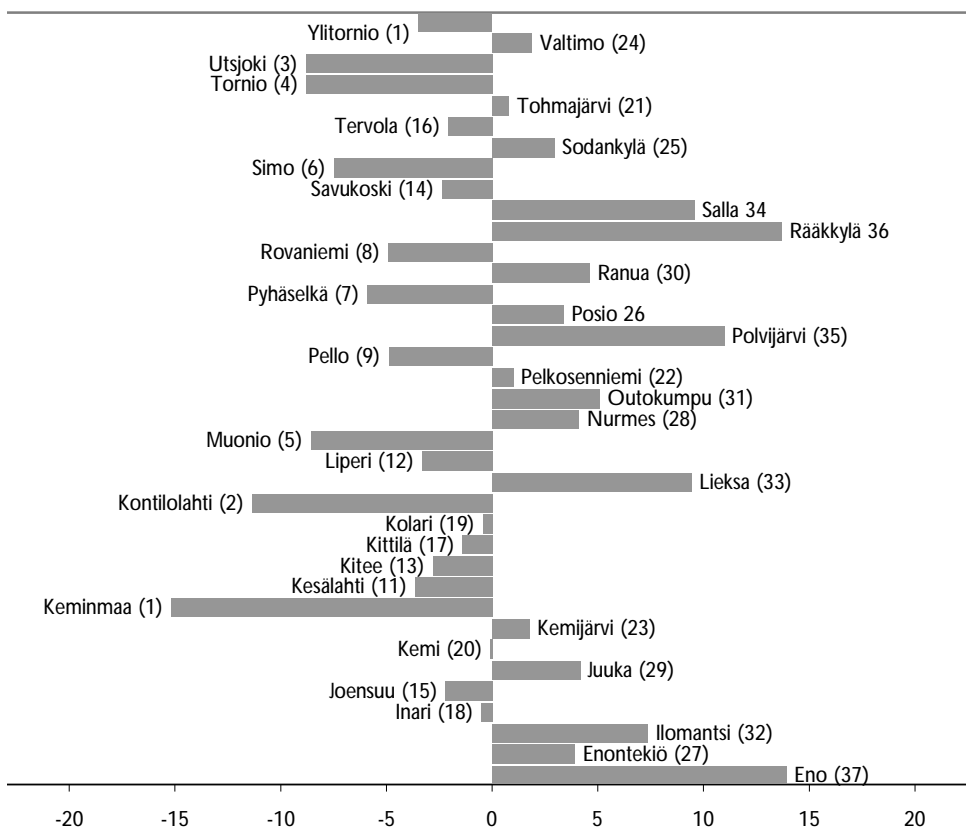
Taulukko 2. Keskiarvoerot kuntatyypeittäin Lapissa, Pohjois-Karjalassa ja yhteensä molemmissa maakunnissa⁸

Tyyppi	Huono-osaisuus			Palveluntarve			Menestys		
	L	PK	YHT	L	PK	YHT	L	PK	YHT
Kaupunkiseutujen keskus	4,38	4,29	4,36	-2,80	-2,23	-2,65	-6,19	-4,26	-5,71
Kaupunkien läheinen maaseutu	-4,59	-4,28	-4,39	-4,12	-2,77	-3,22	-6,48	-1,59	-5,71
Ydinmaaseutu	-	0,62	0,62	-	0,54	0,54	-	1,35	1,35
Harvaan asuttu maaseutu	-1,37	1,99	-0,29	0,14	1,90	0,70	0,46	2,23	1,03

L=Lappi; PK=Pohjois-Karjala

sistä kunnista hyvän hyvinvointitason maakuntien keskimääräiseen verrattuna omaa erityisesti Muo-

nio. Myös ns. saamelaiskunnista (ks. Laatu 1997, 26–27) Utsjoen kunnan hyvinvoinnin hyvä tilanne

Kuvio 1. Yksittäisten kuntien kokonaishyvinvointi. Oikealla keskiarvoa huonomman hyvinvointitason kunnat (suluissa sijoitus parhaimmasta huonoimpaan)

”Kuntatason rakenteet..”

elintason osalta on tullut esille jo aikaisemmassa tutkimuksessa (Kainulainen ym. 2001, 86).

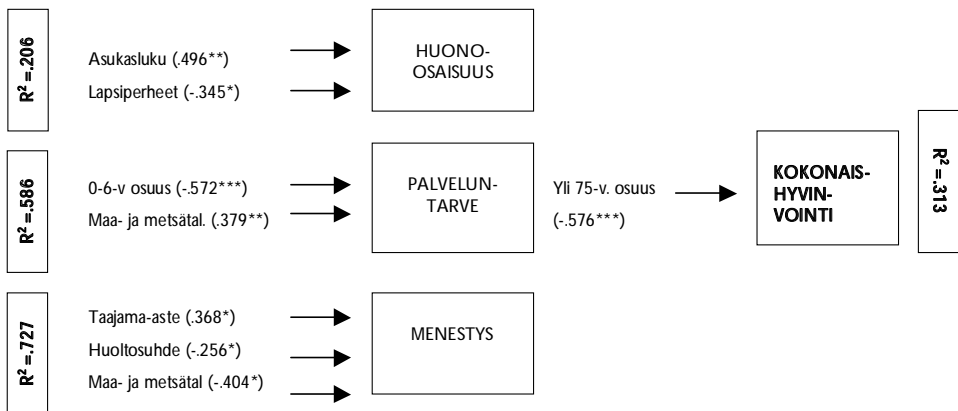
Viisi heikoimman hyvinvointitason kuntaa ovat Eno, Rääkkylä, Polvijärvi, Salla ja Lieksa. Kunnista Rääkkylä edustaa ydinmaaseutua ja muut kunnat harvaan asuttua maaseutua. Yksittäisiä kuntia eri ulottuvuuksilla tarkasteltaessa havaitaan, että jos kunnassa on hyvä menestystaso ja alhainen palveluntarve, ei tämä kuitenkaan automaattisesti merkitse vähäistä huono-osaisuutta.

Hyvinvoinnin ja rakennetekijöiden yhteys

Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan kuntien hyvinvointieroja selittäviä tekijöitä. Yksinkertaisin menetelmä yhteyksien tutkimiseen on korrelaatiotarkastelu. Korrelaatiotarkasteluissa olemassa olevat kausaalisuhteet ovat enemmänkin oletuksia kuin tieteellisesti testattuja tuloksia. Korrelaatiotarkastelut antavat kuitenkin tärkeää taustatietoa jatkoanalyysien kannalta ja näin ollen olen käyttänyt niitä hyväkseni regressiomallien rakentamisessa. Testaan lineaarisen regressioanalyysin keinoin, mitkä rakennemuuttujat selittävät parhaiten huono-osaisuuden, palveluntarpeen, menestyksen ja konnaishyvinvoinnin vaihtelua (kuvio 2).⁹

Huono-osaisuuden vaihtelua selittävät asukasluku ja lapsiperheiden osuus perheistä. Huono-osaisuus lisääntyy asukasluvun kasvaessa (ks. Kainulainen ym. 2001, 83). Kun lapsiperheiden määrä kunnassa vähenee, huono-osaisuus lisääntyy. Tuloksien pohjalta voidaan saada vahvistusta kahdelle ilmiölle. Ensinnäkin yksinasuvien keskuudessa huono-osaisuutta on enemmän ja toisaalta kaupunkimaisuuden kasvaessa myös huono-osaisuuden määrä kasvaa (vrt. Vähätalo 1998, 136, 147). Tosin mallia tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon, että mallin selitysaste on pieni ja tulokset ovat aggregaattitasoa kautta luotuja.

Palveluntarpeen vaihtelua selittävät parhaiten puolestaan 0–6-vuotiaiden väestöosuus sekä maa- ja metsätalouden työvoimaosuus. Selitysaste on kohtuullinen. Palveluntarve kunnassa vähenee 0–6-vuotiaiden osuuden kasvaessa. Vastaavasti maa- ja metsätalouden työvoimaosuuden kasvaessa palveluntarve lisääntyy. Molempien muuttujien taustalla on voimakkaasti se, että vanhusikäluokkien osuus on suurempi, kun 0–6-vuotiaita on vähemmän ja maa- ja metsätalouden osuus kunnassa korkeampi. Jossain määrin yllättävää on, että valtionosuuksien määrä ei nouse mallissa selittäjäksi. Tekijänä taustalla on, että laskennallisiin valtionosuuksiin on voimakkaimmin vaikuttamassa kuntakohtaiset raken-

Kuvio 2. Hyvinvoinnin kuntakohtaisen vaihtelun selittävät muuttujat. Käytetty standardoituja beta-kertoimia. Kuviossa tilastollisesti merkitsevät yhteydet (riskitaso: *** $p \leq 0.001$, ** $p \leq 0.01$, * $p \leq 0.05$).

”Kuntatason rakenteet...”

netekijät, eivätkä esimerkiksi hoitopäivien määrä terveydenhuollossa.

Menestystä selittävät parhaiten taajama-aste, demografinen huoltosuhde ja maa- ja metsätalouden työvoimaosuus. Mallin selitysaste nousee korkeaksi. Menestyksen määrä kunnassa kasvaa taajama-asteen noustessa. Menestystä on vähemmän, kun huoltosuhde on suuri ja maa- ja metsätalouden työvoimaosuus korkea. Näin menestystä selittää osaltaan vanhusten osuus, koska huoltosuhde voidaan nähdä tässä ikärakennemittarina. Myös Kainulaisen ym. (2001, 81) tutkimuksessa oli samantyyppinen yhteys, koska eläkeläisten ja maanviljelijäväestön pieni osuus nostivat alueen elintasoa.

Viimeisenä tarkastelin, mitkä tekijät selittävät kokonaishyvinvointia. Kuntakohtaista vaihtelua selittää vain yli 75-vuotiaiden väestöosuus. Kuntakohtainen kokonaishyvinvointi vähenee yli 75-vuotiaiden osuuden kasvaessa. Tosin selitysosuus on alhainen, ja tulos siten suuntaa antava. Vanhusväestön suuri osuus kunnassa heikentää välillisesti kokonaishyvinvointia, koska ikäryhmän suuri osuus kuormittaa kunnan sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmää (Huhtanen ym. 2005, 135–136). Kuntatyypeistä harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla iäkkäiden osuus on huomattavasti suurempi kuin kaupunkiseutujen keskuksissa tai kaupunkien läheisellä maaseudulla (vrt. Taulukko 2). Maakunnista Pohjois-Karjalassa on keskimäärin korkeampi yli 75-vuotiaiden väestöosuus. Vanhusten väestöosuus on näin merkittävä tekijä selitettäessä Lapin ja Pohjois-Karjalan kuntien välisiä eroja objektiivisessa hyvinvointitasossa.

Johtopäätökset

Hyvinvoinnin osalta Lapin tilanne on kaikilla ulottuvuuksilla keskimäärin parempi kuin Pohjois-Karjalassa. Hyvinvoinnin kuntakohtaista vaihtelua Lapissa ja Pohjois-Karjalassa selittää voimakkaimmin yli 75-vuotiaiden väestöosuus kunnassa. Iäkkäi-

den suurempi osuus vaikuttaa välillisesti kuntatason hyvinvointiin. Iäkkäät rasittavat huomattavasti palvelujärjestelmää (esim. Vaarama ym. 2002, 78). Hajautetussa järjestelmässä kunnilla on valta päättää palveluidensa järjestämisestä. Kun kunnassa on suuri ikääntyneiden osuus, myös panostus heidän palveluihinsa on luultavammin voimakasta.

Taustatekijänä alue-erojen kasvulle on toiminut institutionaalisen hyvinvointivaltion – suuren aluepolitiikan – heikentyminen. Aluepolitiikka on nykyisin voimakkaammin elinkeino- kuin sosiaalipolitiikkaa. Ongelma on, että Lapissa ja erityisesti Pohjois-Karjalassa ei ole riittävästi markkinoiden tarjoamaa kysyntää. Ikääntyneet ja työttömät eivät ole kovin aktiivisesti markkinoita hyödyttäviä ryhmiä ja näitä väestöryhmiä maakunnissa on keskimääräistä enemmän. Aluepolitiikka, joka luottaa elinkeinopolitiikan tehokkuuteen alue-erojen tasoittamisessa, ei ole toimivaa Lapin eikä erityisesti Pohjois-Karjalan kannalta.

Tulevaisuudessa Pohjois-Karjalan ja Lapin rakennetason sekä sitä kautta objektiivisen hyvinvoinnin erot saattavat kasvaa nykyistä suuremmiksi. Lapin vahvuutena on, että se on pystynyt käyttämään eksoottisuuttaan valttina matkailuyrittäjyydessä. Pohjois-Karjala ei ainakaan toistaiseksi ole pystynyt hankkimaan samanlaista vetovoimaa. Lisäksi alueen maa- ja metsätalousvaltaisuus on negatiivinen tekijä globalisoituvassa maailmassa. Euroopan unionin laajentumisen myötä se tulee saamaan vähemmän maa- ja metsätaloustukia. Pidemmällä aikavälillä Pohjois-Karjala tulee alueena luultavammin kärsimään globalisaatiosta, kun taas Lappi saattaa hyötyä siitä lisääntyvän turismin seurauksena.

Pohdinta

Yleiseurooppalaisena ongelmana hyvinvointivaltiolle ja sitä kautta kansalaisten hyvinvoinnille voidaan pitää työttömyyttä ja vanhusikäluokkien kasvavaa osuutta (esim. Esping-Andersen 1999). Työttömyys ja ikääntyneiden yhä kasvava osuus

”Kuntatason rakenteet..”

ovat myös suurimmat ongelmat Lapissa ja Pohjois-Karjalassa. Ne hankaloittavat tasapainoisen kuntatalouden ylläpitoa ja palveluiden järjestämistä. Lisäksi työttömyys elämäntilanteena vaikuttaa suoraan yksilön hyvinvointiin. Työttömyyttä ja ikääntymistä käsiteltäessä on hankala ohittaa muuttoliikkeen merkitystä alueelliseen hyvinvointiin. Nämä kolme ilmiötä ovatkin aluetasolla kohtalonomaisesti yhteydessä toisiinsa.

Tässä tutkimuksessa työttömyys on käsitetty kuntatason hyvinvointia mittaavana muuttujana, kun taas muuttoliike ja ikääntyneiden osuus on käsitelty rakennemuuttujiksi. Todellisuudessa näitä kolmea muuttujaa on hankala määritellä yksiselitteisesti kuntatason rakennetta tai vastakkaisesti kuntatason hyvinvointia kuvaaviksi. Tämä kuvastaa alueellisen hyvinvointitutkimuksen tulkinallisuutta sekä ilmiökentän hankalaa haltuun ottamista. Voidaan kysyä, onko rakennetekijöiden avulla järkevää selittää kuntatason hyvinvointia, koska saatuaan hyvinvointikuvaan on aina vaikuttamassa useat taustamuuttujat, joihin ei päästä käsiksi vaikka vakiointia jatketaan loputtomasti. Esimerkiksi voidaan ottaa väkivaltarikollisuus. Sen kuntakohtaiseen vaihteluun on vaikuttamassa muun muassa kunnan ikärakenne. Väkivaltarikoksien tekijät ovat keskimäärin useammin nuorten ikäluokkien edustajia (Heiskanen ym. 2003), jolloin kunnan ikärakenne vaikuttaa osittain ilmiön esiintymismäärään.

Laajemmin ajateltuna olen halunnut edellisen esimerkin avulla tuoda esille yhden artikkelini rajoitteen. Kysymys on osaltaan yhteiskuntatieteiden keskeisimmästä ongelmasta eli kausaliteetista (esim. Härkönen 2004, 55–70), mutta varsinainen päättelyä rajoittava tekijä on ennen kaikkea ollut, että käyttämäni kuntatilastoaineistot ovat keskilukuja. Näin ollen perusjoukkona eivät ole olleet kuntalaiset vaan kunta, eikä tuloksia voida näin palauttaa suoraan yksilötasolle. Havaintoyksikön ollessa kunta on vakiointi ja kausaalisuhteiden etsintä keinotekoisia. Toisaalta asiaan voi suhtautua myös hieman ”kevytmielisemmin”. Yhteiskuntatieteen tavoitehan on aina etsiä parhaiten todellisuutta

vastaavia malleja, joissa selitettävyyden on niin suuri kuin aineiston puitteissa on mahdollista saada.

Aineiston avulla tuottamani tulokset ovat siinä mielessä objektiivisia, että tietoja ei ole kerätty kyselynä itse kansalaisilta. Objektiivinen aineisto taas on vaikuttanut siihen, että mittaamani hyvinvointitaso eri alueilla kertoo itse asiassa kunnan hyvinvoinnin resurssista. Esimerkiksi kunnan alhainen huono-osaisuusaste on selkeä resurssi koko kunnan kannalta. Vähäisen huono-osaisuuden voi olettaa vähentävän turvattomuutta kunnassa. Toisaalta samalla huono-osaisuuden objektiivinen määrä kertoo jotain myös itse ilmiön esiintymisestä kunnassa.

Kuntatason hyvinvointi on siis nähty tässä tutkimuksessa resurssiksi yksilöiden hyvinvoinnille. Vastaavasti voidaan pohtia, mitä ovat kunnan rakennetason muuttujat. Ne ovat voimakkaammin kunnan yleistä rakennetta kuvaavia, eivätkä ne ole yhtä voimakkaasti yhteydessä yksilötason hyvinvointiin. Rakenteelliset tekijät toimivat ennemminkin resurssina kuntatason hyvinvoinnille. Näin voimme päätellä, että yksilö- ja kuntatason hyvinvoinnin välillä on kuitenkin olemassa jonkinlainen keskinäisyhteys ja sitä kautta yhteys rakennetekijöihin.

Viitteet

¹ Artikkelini on osa pro gradu -työtäni ”Kunnailla ja kaaksmoksessa – Lapin ja Pohjois-Karjalan hyvinvointi objektiivisesta näkökulmasta”. Kiitän pätevästä ohjauksesta Pauli Formaa.

² Osa yksittäismuuttujista näyttää pikaisesti vilkaistuna päällekkäisiltä. Kun tarkastellaan muuttujia tarkemmin, havaitaan niiden mittaavan eri asioita. Esimerkiksi koulutustaso ja koulutuksen ulkopuolelle jääneiden määrä eivät mittaa samoja asioita. Jälkimmäinen muuttuja on selkeämmin nuorten asemaa ja ongelmia kuvaavaa ja edellinen taas väestön sivistystä ja sosioekonomista asemaa mittaava. Toinen selvä esimerkki on toimeentulotuen saannin määrää ja toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden määrän suhde; molemmat mittaavat huono-osaisuutta, jälkimmäisen kuvastaessa selvemmin äärimmäisempää huono-osaisuutta.

³ Työkyvyttömyyseläkeläisten määrä ei ole mukana ana-

”Kuntatason rakenteet...”

lyysissä, koska se on mukana jo yhtenä osatekijänä sairastavuusindeksissä.

⁴ Ennen summamuuttujien rakentamista käänsin muututtajat yhdensuuntaisiksi, jolloin suuremmat muututtajan arvot kertovat heikommasta hyvinvoinnin tasosta. Olen muodostanut summamuuttujia, enkä käyttänyt faktoripistemääriä, koska olen halunnut nimenomaan muodostaa jossain määrin toisistaan poikkeavia hyvinvointimittareita. Määrittelin malliin tulevat muututtajat yleistettyjen neliösummien menetelmän (GLS) kautta. Se toimii tapauksissa, joissa normaaliakautuneisuus ei ole täysin toteutunut ja aineisto on pieni (Nummenmaa 2004, 345). Rotaation tein viinokulmaisena, koska se sallii hyvinvointiulottuvuuksien välisen yhteyden. Hyvinvointimuuttujat latautuivat valitsemassani mallissa viidelle faktorille (ks. liitetaulukko 2). Faktorien ominaisarvot sekä kommunaliteetit ovat korkeita ja mallit sopivat aineistoon hyvin ($p < .05$). Viidestä faktorista neljäs ja viides saivat negatiivisia tai heikkoja alfa-arvoja ja olen muodostanut siksi kolme hyvinvointia kuvaavaa ulottuvuutta. Katsoin summamuuttujien reliabiliteetit standardoitujen muuttujien kohdalta, koska käyttämäni muututtajat ovat mitattu eri skaaloilla ja summamuuttujat on muodostettu standardoiduista muuttujista. Huono-osaisuus -summamuuttujan alfan arvo on .723, palveluntarpeen .689 ja menestyksen .823.

⁵ Huono-osaisuus -summamuuttujan avulla en pysty aineiston laadusta johtuen varsinaisesti pääsemään ilmiön ytimeen. Aineistoni avulla ei siis ole mahdollista selvittää miten eri huono-osaisuuden muodot ovat kasaantuneet tietyille väestöryhmille. Vaarana tällaisessa analyysissä on ekologisten virhepäätelmien tekeminen. Voin ainoastaan kuvata kuntakohtaisia eroja.

⁶ Saamelaiskunniksi lasketaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat ja Sodankylän kunnan pohjoisosa. Kolmasosa näiden kuntien yhteenlasketusta väestöstä on saamelaisia. (Holappa ja Haveri 1999, 37.)

⁷ Kokonaishyvinvointi on kolmen standardoidun hyvinvointiulottuvuuden summa.

⁸ Lapissa ei ole yhtään ydinmaaseuduksi luokiteltavaa kuntaa.

⁹ Kaikki tekemäni mallit sopivat aineistoon ($p < .01$). Lisäävässä regressiomenetelmässä multikollineaariset muututtajat eivät muodostu ongelmaksi, koska vain yksi niistä muuttujista tulee malliin, jos muilla ei ole selitysasetta lisäävää vaikutusta (ks. Metsämuuronen 2001, 64). Muuttujien välinen multikollineaarisuus oli kuntoisuusindeksien mukaan vähäistä palveluntarpeen kohdalla. Vakiotermejä en tuo esille, koska muututtajat ovat standardoituja (Nummenmaa 2004, 310). Huono-osaisuuden ja menestyksen kohdalla multikollineaarisuutta esiintyi jossain määrin enemmän. Tosin näidenkään ulottuvuuksien kohdalla kuntoisuusindeksit eivät nousseet erityisen korkeiksi, joten tulokset ovat luotettavia.

Kirjallisuus

- Alkula, Tapani & Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka (1994) Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY.
- Allardt, Erik (1996) Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. *Janus* 3 (3), 224–241.
- Allardt, Erik (1993) *Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research*. Teoksessa Martha C. Nussbaum & Amartya Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press Oxford, 88–93.
- Allardt, Erik (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Juva: WSOY.
- Aronen, Kauko & Siirilä, Seppo (1984) Alueellisen hyvinvointitutkimuksen kehittämisestä. *Aluesuunnittelu* 10 (2), 10–14.
- Atkinson, Tony & Cantillon, Bea & Marlier, Eric & Nolan, Brian (2002) *Social indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Blomgren, Jenni (2005) Huono-osaisuus Suomen kaupunkiseutukunnissa: alue-erot ja sosiaalisen ympäristön vaikutukset 1990-luvulla. Helsinki: Yliopistopaino.
- Doyal, Len & Gough, Ian (1991) *A Theory of Human Need*. Hong Kong: Guilford press.
- Erikson, Robert & Åberg, Rune (1984) *Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige 1968–1981*. Arlöv: Bokförlaget Prisma & Institutet för social forskning.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Heikkilä, Matti & Rintala, Taina & Airio, Ilpo & Kainulainen, Sakari (2002) Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saarijärvi: Gummerus.
- Heiskala, Risto (2006) Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Tampere: Gaud-eamus, 14–42.
- Heiskanen, Markku & Sirén, Reino & Roivainen, Outi (2003) Rikollisuus kunnissa. Tilastollinen tutkimus Suomen kuntien väkivalta- ja omaisuusrikollisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulu ja Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Holappa, Jaana & Haveri, Arto (1999) Pohjoisten seutujen elinkeinot. Nykytila ja erityisolosuhteiden hyödyntäminen. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Huhtanen, Petri & Rintala, Taina & Karvonen, Sakari (2005) Sosiaali- ja terveysmenojen alueelliset erot ja hyvinvointi kunnassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (2), 132–141.
- Härkönen, Juho (2004) Kausaalinen päättely ja sosiologinen tutkimus. Teoksessa Pekka Räsänen & Hannu Ruonavaara & Ismo Kantola (toim.) *Kiistoja ja dilemmoja. Sosiologisen keskustelun vastakkainasetteluja*. Turku: Digipaino, 55–70.

”Kuntatason rakenteet..”

- Johansson, Sten (1970) Om levnadsnivåundersökningen. Utkast till Kapitel 1 och 2 i betänkande att avgivas av Lägingkomsutredningen. Tukholma: Allmänna Förlaget.
- Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Jyväskylä: Vastapaino.
- Kainulainen, Sakari & Rintala, Taina & Heikkilä, Matti (2001) Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saarijärvi: Gummerus.
- Karisto, Antti & Manninen, Asta & Kananoja, Aulikki (1990) Tilastollinen aluekuvaus kunnallisen sosiaalipoliittikan työvälineenä. Sosiaalinen aikakauskirja 84 (5), 2–11.
- Katajamäki, Esa (1990) Hyvinvointi Helsingissä – ensiaskeleita hyvinvoinnin alueellisen jakautumisen kuvaamiseen. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus.
- Keränen, Heikki & Malinen, Pentti & Aulaskari, Olli (2000) Suomen maaseututyypit. Sonkajärvi: Suomen alueutkimus FAR.
- Kinnunen, Teemu (1997) Sosiaalitoimen alueellinen palvelutarve Oulussa 1996. Oulu: Oulun yliopisto (julkaisematon).
- Kontula, Osmo & Viinämäki, Heimo & Koskela, Kaj (1998) Köyhiä ja kipeitä: taloudellisen laman terveysvaikutuksia 1990-luvulla. Helsinki: Väestöliitto.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Miten työttömät selviytyvät? Yhteiskuntapolitiikka 63 (1), 5–13.
- Kröger, Teppo (1997) Hyvinvointikunnan aika. Kunta hyvinvointivaltion sosiaalipalvelujen rakentajana. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kääriäinen, Juha (2003) Alueelliset hyvinvointierot. Onko mittarilla väliä? Yhteiskuntapolitiikka 68 (4), 397–405.
- Laatu, Markku (1997) Saamelaiset ja sosiaalinen turva. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2001) Ei tää niin syrjässä. Tutkimus elämisen mahdollisuuksista ja palveluista syrjäkylissä. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.
- Loikkanen, Heikki A. & Riihelä, Marja & Sullström, Risto (1999) Kaupunkien, taajamien ja maaseudun väliset ja sisäiset tulo- ja kulutuserot. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Macintyre, Sally & Maciver, Sheila & Sooman Anne (1993) Area, class and health: Should we be focusing on places or people? *Journal of Social Policy* 22 (2), 213–234.
- Marski, Jarmo (1996) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia 1995: uhat, mahdollisuudet ja uudet haasteet. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Metsämuuronen, Jari (2001) Monimuuttujamenetelmien perusteet SPSS-ympäristössä. Viro: International Methelp.
- Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma (2005) Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Keuruu: PS-kustannus.
- Nummenmaa, Lauri (2004) Käyttätymistieteiden tilastolliset menetelmät. Vammala: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Rauhala, Urho (1988) Huono-osaisen muotokuva. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Simpura, Jussi & Uusitalo, Hannu (2000) Hyvinvoinnin tutkimusperinteet, hyvinvointipoliittikka ja 1990-luvun uudet avaukset. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (3), 191–207.
- Raunio, Kyösti (1983) Hyvinvointi ja taloudelliset muutokset. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin sisällöstä ja taloudellisten muutosten hyvinvointivaikutuksista vuosina 1950–1977. Turku: Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- Rintala, Taina & Heikkilä, Matti (2004) Is the quality of life diverging geographically? Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.) *Welfare in Finland. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus*. Saarijärvi: Gummerus, 165–179.
- Saartenoja, Antti (2004) Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus alueellisessa kehittämisspolitiikassa. Turku: Turun yliopisto.
- Sandstedt, Eva (1986) Den svärdefinierade välfärden. *Sociologisk Forskning* 23 (3), 3–25.
- Sauli, Hannele & Simpura, Jussi (2002) Hyvinvointitilastoinnin muuttuva maailma. Näköaloja tilastojen käyttäjille. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (2), 162–167.
- Savikuja, Jari (2003) Hyvinvointibarometri kuntalaisten hyvinvoinnin puntarina. Teoksessa Antero Puhakka & Minna Suutari & Silva Tedre (toim.) *Notkea liike – Pirkkoliisa Ahposen juhla*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 49–59.
- Sen, Amartya (2001) *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Siirilä, Seppo & Kuitunen, Jorma (1984) Hyvinvointi ja alueellinen työnjako aluepolitiikan lähtökohdina. *Alue-suunnittelu* 13 (2), 6–12.
- Siirilä, Seppo & Hautamäki, Lauri, Kuitunen, Jorma & Keski-Petäjä, Timo (1988) Hyvinvoinnin alueelliset erot Suomessa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Siirilä, Seppo & Viljanen, Ville & Jousmäki Jussi (1999) Elinolojen alueellinen erilaistuminen – huono-osaisuuden näkökulma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Simpura, Jussi (1996) Elintasosta elämänhallintaan? Teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anja Ahola (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki: Edita, 10–27.
- Tanninen, Timo (1990) Hyvinvointitutkimuksen sosiaaliteknohraattisuus? Pohjoismaisen hyvinvointi- ja elinolosuhdetutkimustradition tieteenteoreettinen analyysi. Espoo: Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus.
- Tarkkonen, Lauri (1987) *On Reliability of Composite Scales. An essay on the structure of measurement and the properties of the coefficients of reliability – an unified approach*. Helsinki: Finnish Statistical Society.

”Kuntatason rakenteet...”

Vaarama, Marja & Voutilainen, Päivi & Kauppinen, Sari (2002) Ikääntyneiden palvelut. Teoksessa Matti Heikkilä & Antti Parpo (toim.) Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2002. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saarijärvi: Gummerus, 76–105.

Valtioneuvosto (2000) Alueellinen kehitys ja aluepolitiikka Suomessa. Helsinki: Valtioneuvosto.

Viljanen, Ville (2001) Huono-osaisuuden alueellinen kehitys 1990-luvulla. Laman ja sen jälkeisen talouskasvun vaikutukset. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Vähätalo, Kari (1998) Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus.

Tilastot

Itä-Suomen katsaus (2004). Oulu: Tilastokeskus.

Pohjois-Suomen katsaus (2004). Oulu: Tilastokeskus.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja cd-rom (2003). Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

SOTKANet-indikaattoripankki. (2005) www.sotkanet.fi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Suomen tilastollinen vuosikirja (2004). Hämeenlinna: Tilastokeskus.

Altika-tietokanta (2005) http://pxweb2.stat.fi/redirect/turun_yliopisto/altika.asp. Helsinki: Tilastokeskus.

Liitetaulukko I. Muuttujat selityksineen

RAKENNE		HYVINVOINTI	
Muuttuja	Tilastolähde	Muuttuja	Tilastolähde
0-6-vuotiaiden osuus ¹	Sotkanet	*Koulutustaso ²⁰	Sotkanet
16-24-vuotiaiden osuus ²	Sotkanet	Sairastavuusindeksi ²¹	Sotkanet
Yli 75-vuotiaiden osuus ³	Sotkanet	Työkyvyttömyyseläkettä saaneet ²²	Sotkanet
Maaseututyypit ⁴	Keränen ym. 2000	Pitkäaikaistyöttömien osuus ²³	Altika
Kunnan nettomuutto ⁵	Sotkanet	Toimeentulotukea saaneet ²⁴	Altika
Huoltosuhte ⁶	Sotkanet	Äänestysaktiivisuus ²⁵	Altika
Suhteellinen velkaantuneisuus ⁷	Altika	Verotulot ²⁶	Altika
Valtionsuudet ⁸	Altika	Väkivaltarikokset ²⁷	Sotkanet
Sosiaali- ja terveystoimen nettokustannukset ⁹	Altika	Lastensuojelun avohuollon piirissä ²⁸	Sosiaali- ja terveyshuollon tilastollinen vuosikirja
*Maa- ja metsätalouden osuus ¹⁰	Suomen tilastollinen vuosikirja	Hoitopäivät psykiatrisessa laitoshoidossa ²⁹	Sotkanet
*Teollisuuden osuus ¹¹	Suomen tilastollinen vuosikirja	Ahtaasti asuvat asutuskunnat ³⁰	Sotkanet
*Palveluiden osuus ¹²	Suomen tilastollinen vuosikirja	Koulutuksen ulkopuolelle jääneet ³¹	Sotkanet
Vuosikate ¹³	Altika	Sairauspäivärahaa saaneet ³²	Sotkanet
Yksinhuoltajaperheet ¹⁴	Sotkanet	Alkoholijuomien myynti ³³	Sotkanet
Lapsiperheiden määrä ¹⁵	Sotkanet	Avioerot ³⁴	Sotkanet
Asukasluku ¹⁶	Altika	Hoitopäivät perusterveydenhuollossa ³⁵	Sotkanet
Syntyvyys ¹⁷	Sotkanet	Työttömien osuus ³⁶	Sotkanet
Yritysten liikevaihto ¹⁸	Altika	Nuorisotyöttömät ³⁷	Sotkanet
Taajama-aste ¹⁹	Suomen tilastollinen vuosikirja	*Tulot ³⁸	Pohjois- ja Itä-Suomen katsaukset
		Toimeentulot, pitkäaikaisesti saaneet ³⁹	Sotkanet

Muuttujat ovat vuodelta 2003, poikkeuksena * -merkityt, jotka ovat vuodelta 2002.

”Kuntatason rakenteet..”

¹⁻³ Vastaavien ikäluokkien prosentuaalinen osuus koko väestöstä.

⁴ Keräsen ym. (2000) maaseututyypittely Suomen kun- nista: 1=kaupunkiseutujen keskukset, 2=muut kaupungit, 3=kaupunkien läheinen maaseutu, 4=ydinmaaseutu, 5=harvaan asuttu maaseutu.

⁵ Kunnan nettomuutto tuhatta asukasta kohti (tulomuut- tajat - lähtömuuttajat). Luku on positiivinen, jos tulo- muuttujia on lähtömuuttajia enemmän.

⁶ Demografinen huoltosuhde kuvaa, kuinka monta alle 15-vuotiasta ja 65-vuotiasta on sataa 15–64-vuotiasta kohti. Huoltosuhde on sitä korkeampi, mitä enemmän on lapsia/eläkeläisiä.

⁷ Suhteellinen velkaantuneisuusprosentti kertoo kuinka paljon kunta tarvitsisi käyttötuloistaan vieraan pääoman takaisinmaksuun (vieras pääoma – saadut tulonsiirrot) / käyttötulot * 100.

⁸ Valtionosuudet euroa/asukas. Mukana kaikki saadut val- tionosuudet.

⁹ Sosiaali- ja terveystoimen nettokustannukset yhteensä euroa asukasta kohti laskettuna.

¹⁰⁻¹² Eri toimialojen prosentuaaliset osuudet. Kuinka suuri osa työllisestä työvoimasta työskentelee kullakin sekto- rilla.

¹³ Vuosikate euroa/asukas tarkoittaa investointien ja mui- den pitkäaikaisten menojen kattamiseen jäävää osuutta kunnan tulorahoituksessa tilinpäätösvuonna.

¹⁴ Yksinhuoltajaperheiden prosentuaalinen osuus kaikista lapsiperheistä. Lapsiperheiksi on luokiteltu perheet jois- sa on alle 18-vuotiaita lapsia. Ks. perheen määritelmästä viite 15.

¹⁵ Lapsiperheiden prosentuaalinen osuus kaikista per- heistä. Lapsiperheiksi on luokiteltu ne perheet, joissa lapset ovat alle 18-vuotiaita. Perhe muodostuu avio- tai avoollitossa olevissa henkilöistä ja heidän lapsistaan, yh- destä vanhemmasta lapsineen tai avio- ja avopuolisoista ilman lapsia.

¹⁶ Asukasluku kunnissa.

¹⁷ Vuosittaisen synnytysten lukumäärän tuhatta 15–49- vuotiasta naista kohti.

¹⁸ Yritysten liikevaihto toimipaikka kohti (1000 euroa).

¹⁹ Taajamissa asuvien osuus kunnan väestöstä.

²⁰ Perusasteen jälkeen suoritetun korkeimman kou- lutuksen keskimääräinen pituus henkeä kohti. Kou- lutustasomittain kuvaa koko väestön koulutustaso- a koulutuspiduudella, jolloin esimerkiksi luku 246 osoittaa teoreettisen koulutusajan henkeä kohti olevan 2,5 vuotta peruskoulun jälkeen. Perusjoukkona käytetään 20 vuotta täyttäneitä väestöä. Tutkinnon suorittaneella tarkoitetaan lukion, ammatillisen oppilaitoksen, ammattikorkeakoulun, yliopiston tai muun korkeakoulun, ammatilliseen perus- tutkinnon näyttötutkintona, ammatitutkinnon tai eri-

koisammattitutkinnon suorittaneita.

²¹ Sairastavuusindeksi ikävakiotuna tuo esille miten sairasta kunnan väestö on suhteessa koko maan keski- arvoon (=100). Indeksien taustalla on kolme muuttujaa: kuolleisuus, työkyvyttömyyseläkeläisten määrä ja erityis- korvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen määrä, joiden kes- kiarvo indeksi on.

²² Työkyvyttömyyseläkettä saaneet 25–64-vuotiaat/1000 vastaavan ikäistä henkilöä. Yksilölliset varhaiseläkkeet on sisällytetty työkyvyttömyyseläkkeisiin.

²³ Pitkäaikaistyöttömien suhteellinen osuus kaikista työttömistä. Laskettu työttömien ja pitkäaikaistyöttö- mien absoluuttisista osuksista (Pitkäaikaistyöttömät/ työttömät*100). Pitkäaikaistyöttömällä tarkoitetaan hen- kilöä joka on ollut ilman työtä vähintään 52 viikkoa.

²⁴ Toimeentulotuen saajia tuhatta asukasta kohden vuo- den aikana.

²⁵ Äänestysaktiivisuus prosentuaalisesti eduskuntavaaleis- sa 2003.

²⁶ Verotulot asukasta kohti vuoden aikana euroa.

²⁷ Väkivaltarikoksien määrä 1000 asukasta kohti ilmaisee poliisin tietoon tulleiden väkivaltarikosten osuuden. Vä- kivaltarikoksiin sisällytyvät tapot ja murhat sekä terveyteen ja henkeen kohdistuneet rikokset.

²⁸ Lastensuojelun avohuollon piirissä vuoden aikana ol- leiden prosentuaalinen osuus 0–17-vuotiaista.

²⁹ Hoitopäivät psykiatrisessa laitoshoidossa 17–74-vuo- tiailla tuhatta vastaavanikäistä kohti. Mukana ovat kaikki psykiatrian vuodeosastot julkisella sektorilla. Yksityisellä sektorilla ei järjestetä psykiatrista laitoshoidoa.

³⁰ Ahtaasti asuvat asuntokunnat prosentuaalisesti vas- taavasta väestönosasta. Asunto on ahtaasti asuttu, mikäli siinä asuu enemmän kuin yksi henkilö huonetta kohti (keittiötä ei lasketa huonelukuun).

³¹ Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17–24-vuotiaat/1000 vastaavanikäistä. Ulkopuolelle koulutuksesta jääneellä tarkoitetaan henkilöä, jolla ei ole tutkintokoodia eli pe- rusasteen jälkeistä koulutusta.

³² Sairauspäivärahaa saaneet 25–64-vuotiaat vastaa- vanikäisestä väestöstä tuhatta vastaavanikäistä kohti. Mukana on henkilöt, jotka saivat vuoden aikana sairaus- vakuutuslain mukaista päiväraha korvausta vähintään yhden päivän ajan.

³³ Alkoholi juomien myynti litroina/henkilö. Mukana ovat kunnan alueella Alkon myymälöistä myydyt sekä kun- nan alueella sijaitseviin elintarvikeliikkeisiin, kioskeihin, huoltoasemille ja anniskeluravintoloille toimitettujen alkoholijuomien määrä 100 prosenttiseksi alkoholi- si muunnettuna.

³⁴ Avioeroja 25–64-vuotiailla suhteutettuna 1000 vastaa- vanikäiseen naimisissa olevaan henkilöön. Avioerot on tilastoitu naisen asuinkunnan perusteella.

”Kuntatason rakenteet...”

³⁵ Hoitopäivät perusterveydenhuollon piirissä 0-74-vuotiailla tuhatta vastaavan ikäistä kohti. Sisältää sekä julkisen että yksityisen sektorin sairaalahoidon.

³⁶ Työttömien prosentuaalinen osuus työvoimasta. Työttömään työvoimaan kuuluu 15–74-vuotiaat työttömät. Työtön työnhakija tarkoittaa, että henkilö on ilman työtä ja kokopäivätyöhön käytettävissä, myös lomautetut lasketaan työttömiksi.

³⁷ Ilmaisee 15–24-vuotiaiden työttömien osuuden prosentteina vastaavankäisestä työvoimasta.

³⁸ Tulot (veronalaiset) euroa/tulonsaaja vuodessa.

³⁹ Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 25–64-vuotiaat prosentuaalisesti vastaavankäisestä väestöstä. Pitkäaikaisella toimeentulotuen saamisella tarkoitetaan, kun tukea on saanut vähintään kymmenenä kuukautena peräkkäin.

Liitetaulukko 2. Hyvinvoinnin faktoriulottuvuudet (yli .40 arvon saaneet lataukset lihavoitu)

	F1	F2	F3	F4	F5	Kommunaliteetti h2
Koulutustaso	.016	-0.880	.349	.320	-.069	.992
Sairastavuus	.285	.793	-.442	.074	-.106	.962
Pitkäikäistyöttömät	.225	.142	-.059	.160	-.396	.791
Toimeentulotuen saajat	.752	-.007	.433	-.238	.037	.953
Äänestysprosentti	-.070	.108	-.236	.266	-.165	.569
Verotulot	.198	-.472	.969	.166	.068	.999
Väkivaltarikokset	.581	.097	.186	.017	-.179	.880
Lastensuojelun piirissä	.385	.087	.159	.078	.019	.456
Hoitopäivät psykiatriassa						.
hoitolaitoksessa	.245	.144	-.113	-.020	.165	.721
Ahtaasti asuvat	-.313	.153	-.675	-.005	.000	.946
Koulutuksen ulkopuolella	.040	.094	-.021	-.039	.367	.914
Sairauspäivärahaa saaneet	.093	.002	.041	.671	.022	.673
Alkoholijuomien myynti	-.051	-.235	.353	-.185	.602	.984
Avioerot	.049	-.237	.181	.413	-.209	.968
Hoitopäivät perusterveydenhuollossa	.136	.547	-.244	-.382	-.144	.769
Työttömyysaste	.182	.617	.079	-.781	-.166	.997
Alle 24 v työttömien osuus	.232	.310	.102	-.240	-.887	.998
Tulot tulonsaajaa kohden	.057	-.749	.537	.632	-.205	.999
Toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaat	.965	.049	.198	.112	-.279	1.000
Ominaisarvo	2.514	4.076	2.672	2.200	1.776	
Selitysosuus	0.312	0.215	0.141	0.116	0.093	

Kokonaisellisyysosuus: 69,7